

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364.07

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19>

Валентина КОСТИНА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-2410-7497

Scopus-Author ID: 57434313500

Бібліографічний опис статті: Костіна, В. (2023). Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 35–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано потребу пошуку дієвих механізмів соціальної підтримки та соціального захисту дітей з особливими потребами в умовах війни. Метою публікації було здійснення аналізу досліджень з питань захисту прав та надання соціальної допомоги дітям-сиротам, дітям, що позбавлені батьківського піклування, а також дітям з інвалідністю. На основі аналізу нормативного забезпечення, діяльності державного та недержавного сектору з питань надання соціальних послуг дітям з особливими потребами та сім'ям, що ними опікуються, виокремлено нововведення, які з'явилися за часів воєнного стану. Визначено важливі аспекти соціального захисту прав дітей, що мають знати особи, які здійснюють догляд за дітьми з особливими потребами. Надано характеристику соціальних послуг, що можуть використовувати опікуни та піклувальники, а також надавачі соціальних послуг, які працюють з дітьми з особливими потребами та їхнім оточенням в умовах війни. Розкрито потенціал державної допомоги та проаналізовано особливості організації соціальної підтримки, що надають міжнародні організації сім'ям з дітьми з особливими потребами за часів війни. Окреслено орієнтири для подальшої роботи з удосконалення якості надання соціальних послуг дітям з особливими потребами та сім'ям, які здійснюють догляд за ними з метою створення сприятливих умов для імплементації прогресивного міжнародного досвіду з метою побудови безбар'єрного середовища (відсутність стигматизації, наявність сприятливої для маломобільних груп інфраструктури, деінституціоналізація системи опіки та піклування над дітьми з особливими потребами, сприяння розвитку сімейних форм виховання, розвиток активності батьків-вихователів, як активних суб'єктів адвокації прав дітей з особливими потребами), що сприятиме інклюзії дітей з особливими потребами в соціальне середовище з метою забезпечення їм рівних можливостей та ствердженню загальноєвропейських цінностей як важливого чинника змін в умовах воєнного стану та повесного відновлення України.

Ключові слова: соціальна підтримка, соціальний захист, опіка, піклування, діти з особливими потребами, війна.

Valentina KOSTINA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskikh str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-2410-7497

Scopus-Author ID: 57434313500

To cite this article: Kostina, V. (2023). Sotsialna pidtrymka ta sotsialnyi zakhyst ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh viiny v Ukraini [Social support and social protection of children with special needs during war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 35–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19>

SOCIAL SUPPORT AND SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS DURING WAR IN UKRAINE

The article substantiates the need to find effective mechanisms for social support and social protection of children with special needs in wartime conditions. The purpose of the publication was to carry out an analysis of research on the protection of rights and the provision of social assistance to orphans, children deprived of parental care, as well as children with disabilities. On the basis of the analysis of regulatory support, activities of the state and non-state sectors in the provision of social services to children with special needs and families caring for them, innovations that appeared during martial law were singled out. Important aspects of social protection of children's rights, which should be known by persons who care for children with special needs, have been identified. A description of social services that can be used by guardians and caregivers, as well as social service providers who work with children with special needs and their environment in war conditions, has been provided. The potential of state aid is revealed and the peculiarities of the organization of social support provided by international organizations to families with children with special needs during the war are analyzed. Guidelines are outlined for further work on improving the quality of providing social services to children with special needs and families who care for them in order to create favorable conditions for the implementation of progressive international experience in order to build a barrier-free environment (absence of stigmatization, availability of infrastructure favorable for groups with low mobility, deinstitutionalization of the system of guardianship and care for children with special needs, promotion of the development of family forms of education, development of the activity of parents-educators as active subjects of advocacy for the rights of children with special needs), which will contribute to the inclusion of children with special needs in the social environment with the aim of providing them with equal opportunities and affirming pan-European values as an important factor of changes in the conditions of the state of war and the post-war recovery of Ukraine.

Key words: social support, social protection, guardianship, care, children with special needs, war.

Постановка проблеми. Військова агресія з боку Росії до України, що триває з 2014 року, а 22 лютого 2022 року зумовила оголошення військового стану по всій території України та, як наслідки, події глобального катастрофічного характеру в усьому світі (глобальна міграція біженців та вимушених переселенців, що намагалися врятуватися від війни в Україні; голод у країнах, що були залежними від імпорту українського зерна; втрата майна та бізнесів міжнародних інвесторів тощо) має вкрай небезпечний вплив першу чергу на дітей, що підсилило їхню вразливість, а також призвело додатково до появи великої кількості дітей, які завдяки війні втратили батьків та близьких і можливості нормального життя та розвитку, що зумовлює необхідність пошуку дієвих механізмів їхньої соціальної підтримки та соціального захисту.

Аналіз сучасних досліджень. Як зазначають аналітикині центру Cedos Н. Ломоносова, К. Бабич, «Людина, яка не може самостійно покинути своє помешкання або піклуватися про себе чи своїх дітей і фактично залежить від сторонньої допомоги, в ситуації військової загрози опиняється у фактично беззахисному становищі» (Ломоносова, Бабич, 2022, с. 1-3). Як доводять дослідниці, у найперші дні та тижні війни держава сфокусувалася на евакуації дітей із вразливих категорій (дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду, дітей

з дитячих будинків сімейного типу та з родин, які перебувають у складних життєвих обставинах), а також 58 тисяч дітей, які мають батьків або інших законних представників чи представниць, повернули до їхніх родин із закладів цілодобового перебування.

Аналіз наукових досліджень з питань соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, що позбавлені батьківського піклування засвідчив наукові напрацювання у таких напрямках: соціально-правового захисту та соціально-педагогічного забезпечення дітей-сиріт (Петрочко, 2011; Полянничко, 2012; Потопахіна, 2008; Прокопенко, 2018; Роєнко, 2020; Сватенков, 2012 та ін.); профілактики дитячої бездоглядності та дезадаптації серед дітей (Галаган & Лещук, 2023; Федорченко, 2012; Журавель & Удовенко, 2022 та ін.); соціальної допомоги та соціального захисту дітей-сиріт за часів війни (Андрухів, 2022; Миколук, 2022; Гончаренко & Кобзар, 2022 та ін.); професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з дітьми-сиротами в загальноосвітніх школах-інтернатах (Макар, 2023). Спираючись на нагальну потребу практики надання якісних соціальних послуг в умовах повномасштабної війни в Україні та враховуючи вищезазначені наукові здобутки, додаткового дослідження потребує питання доповнення змісту та визначення особливостей діяльності з соціального

захисту та соціальної підтримки дітей з особливими потребами та осіб, що здійснюють догляд за ними.

Мета дослідження: здійснення аналізу основних напрямів та виокремлення дієвих механізмів діяльності з соціального захисту прав та соціальної підтримки дітей з особливими потребами за часів війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчив аналіз нормативного забезпечення та заходів, що організовано на рівні держави, ключові зміни відбулися в законодавстві у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану (Соціальний захист дітей, які постраждали через агресію РФ, 2022; Соціальні послуги, 2022): 1) статус дитини позбавленої батьківського піклування може отримати дитина, у якої загинули батьки або невідоме місце їх знаходження, або вона втратила зв'язок з рідними за підтвердженням цього довідкою ЖЕКУ, або заявою до правоохоронних органів про розшук зниклих, або свідчення людей з місця подій; 2) у разі, коли свідцтво про смерть або загибель батьків відсутнє або смерть чи загибель батьків не зареєстрована, дитина отримує статус дитини, позбавленої батьківського піклування, до моменту документального підтвердження смерті або загибелі батьків; 3) після припинення або скасування надзвичайного або воєнного стану статус дитини повинен бути підтвердженим чи спростованим за процедурами та на підставі документів, передбачених законодавством; 4) опіку над дитиною можуть взяти на себе її родичі або хрещені батьки; для цього потенційний опікун/піклувальник має подати до служби у справах дітей такі документи: заяву, копію паспорта, документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки або інший зв'язок особи з дитиною (свідцтво про хрещення або інший документ, виданий релігійною організацією), довідку від нарколога та психіатра про можливість виховання дитини, довідку або заяву опікуна щодо відсутності судимості; 5) під час воєнного стану не вимагається проходження курсу навчання з виховання дітей, які залишились без батьківського піклування, потенційним опікуном, що перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещеними батьками)».

Контент-аналіз нормативного забезпечення, що представлено на офіційних сайтах (Верховної Ради, Міністерства соціальної політики

та ін.) (Внутрішньо переміщені особи, 2022; Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення, 2022) показав, що для здійснення соціальної підтримки та соціального захисту сімей з дітьми прийнято низку важливих документів, які ініціювали ряд міжнародних проектів соціальної допомоги та створили цифрову платформу підтримки: 1) прийнято Постанову кабінету Міністрів України «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» (надає право на виплату додаткової грошової допомоги за рахунок коштів ЮНІСЕФ таким категоріям населення: – сім'ї, до складу яких входять троє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина не досягла двох років; – сім'ї, до складу яких входять двоє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина має інвалідність); 2) створено цифрову платформу «Допомога (забезпечення нагальних потреб громадян, які постраждали від військової агресії РФ проти України за трьома напрямками: грошова допомога від держави, надання та отримання допомоги від волонтерських організацій та допомога від міжнародних організацій, а також підрозділ з інформацією про допомогу мешканцям нещодавно звільнених територій та тим, хто поїхав та інформація про можливість отримання допомоги на Укрзалізниці, а також підрозділ українцям, які проживають на тимчасово окупованих територіях); у розділі «Отримати допомогу» потребуючі можуть залишити заявку на отримання допомоги і у разі її обрання благодійником, громадяни отримують допомогу) тощо («Допомога, 2022).

Аналіз досліджень в межах проекту Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні», що презентовано М. Смуш-Кулеша, А. Федоровою та Б. Мойса, засвідчив, що, ґрунтуючись на Міжнародні стандарти, соціальний захист в умовах воєнних конфліктів має спиратися на зобов'язання, що випливають з Конвенцій ООН та Європейської соціальної хартії та знахо-

дити можливості для забезпечення «соціальної та медичної допомоги особам, які її потребують (стаття 13 ЄСХ), виділяють бюджетні ресурси на відшкодування доходу та іншу допомогу і підтримують осіб і сімей, що постраждали від війни, ресурси мають у належний спосіб поширюватися на найбільш вразливі групи населення. Вимоги доступу не повинні бути надмірно складними, бюрократичними та винятковими, а розмір різних пільг повинен бути належним, і такі пільги не повинні бути занадто обмежені за строком... фактори безпосередньо пов'язані з коефіцієнтом утриманців у домогосподарствах, ступенем вразливості і тому повинні враховуватися в програмі соціального захисту» (Смуш-Кулеша, Федорова, Мойса, 2022, с. 22-23). Експертами встановлено, що «фінансову допомогу вразливі категорії осіб у розмірі 2200 грн на місяць можуть отримати не тільки від ЮНІСЕФ, а й від інших агенцій ООН, які реалізують зазначену програму. Такими організаціями станом на кінець серпня є, зокрема, Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Всесвітня продовольча програма ООН, Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ), Норвезька Рада у справах біженців та ін. Допомогу у розмірі 2500 грн можна отримати також від Місії Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариства Червоного Хреста України» (Смуш-Кулеша, Федорова, Мойса, 2022, с. 24). Також дослідники наголошують на необхідності надання «адресної допомоги, що має бути зосереджена на потребах соціального захисту таких груп, як вдови, діти-сироти та люди, які отримали інвалідність внаслідок війни чи потрапляння на протипіхотні міни» (Смуш-Кулеша, Федорова, Мойса, 2022, с. 28).

Систематизація та узагальнення практики з питань надання соціального захисту та соціальної підтримки вразливим категоріям населення за часів війни показали, що на рівні держави зроблено низку важливих дій, що забезпечують захист їхніх прав та соціальну підтримку. Так, створено цікавий застосунок у цифровому форматі на платформі Дія. Освіта «Бути поруч: Основи психологічної підтримки тим, хто працює з дітьми» (Бути поруч, 2022).

Для допомоги дітям, які опинилися у складних ситуаціях у воєнний час Офіс Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством

соціальної політики України створили Telegram-бот «Дитина не сама» (Дитина не сама, 2022), за допомогою якого можна сповістити уповноважені органи про бажання тимчасово прихистити дитину у своїй сім'ї, про те, що ваша дитина загубилася, або ви знайшли дитину без супроводу дорослих, що ви працюєте з міжнародними організаціями, які готові прихистити українських дітей або маєте інші питання стосовно діте, також можна звернутись на гарячу лінію. Також з'явилися нові роз'яснення стосовно того, як змінилися умови усиновлення та тимчасового влаштування дітей в умовах воєнного стану (Усиновлення та тимчасове влаштування дітей в умовах воєнного стану, 2022).

За даними аналітичного звіту «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів», що підготовлено експертами Партнерства «Кожній дитині» на виконання завдань проекту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» (Дибайло, Кияниця, Тимошенко, Лаушник, Петушкова, Вовк, Терещенко, 2022, с. 9) визначено, що «на початок війни в Україні було 67586 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з них: 63002 виховувались у сімейних формах виховання (48089 – в сім'ях опікунів/ піклувальників; 5830 дітей у прийомних сім'ях; 9083 – у дитячих будинках сімейного типу); 4584 таких дітей перебували у закладах інституційного догляду і виховання.

У зв'язку із загрозою життю і здоров'ю дітей через війну, розв'язану російською федерацією, 14218 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, були переміщені (евакуйовані) на більш безпечні території України і за кордон, проте, більшість статусних дітей продовжують перебувати за постійним місцем проживання (в безпечних чи умовно безпечних територіях), але 5495 дітей станом на 01.07.2022 р. перебували на окупованій чи непідконтрольній Уряду України території.

Аналіз даних проведеного моніторингового дослідження (Дибайло, Кияниця, Тимошенко, Лаушник, Петушкова, Вовк, Терещенко, 2022, с. 9-10) засвідчив, що станом на 01.07.2022 року розподіл дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за місцем їх перебування був таким: 1) *залишилися проживати у своїх населених пунктах або перемістилися в межах своєї області*

(667 ДБСТ (4563 дитини), 2100 прийомних сімей (3756 дітей), 25381 сім'я опікунів/піклувальників (34660 дітей), 198 сімей патронатних вихователів (264 дитини)); 2) *залишилися на тимчасово окупованих територіях* (5288 дітей з яких 115 ДБСТ (813 дітей), 324 прийомні сім'ї (663 дитини), 2714 сімей опікунів/піклувальників (3791 дитина), 13 патронатних сімей (21 дитина)); 3) *переміщено в межах України* (2618 дітей: 100 ДБСТ (735 дітей), 178 прийомних сімей (350 дітей), 15 сімей патронатних вихователів, в яких тимчасово перебувають 19 вихованців, 1170 сімей опікунів/піклувальників (1514 дітей); найбільше сімейних форм виховання прийняли Дніпропетровська, Львівська, Закарпатська, Вінницька, Хмельницька області. Найбільше переміщено сімейних форм виховання з Донецької, Харківської областей та м. Києва); 4) *перебувають за кордоном* (8200 дітей: 435 ДБСТ (3119 дітей), 423 прийомні сім'ї (1020 дітей), 2691 сім'я опікунів/піклувальників (4008 дітей); 28 патронатних сімей (53 дітей); 5) вивезені у російську федерацію та на непідконтрольні Україні території (96 дітей: 3 ДБСТ (38 дітей); 6) прийомних сімей (11 дітей), 42 сім'ї опікунів/піклувальників (47 дітей)); 6) *уточнювалася інформація щодо місця перебування* щодо 1294 дитини (4 прийомних сімей (4 дітей), 1045 сімей опікунів/піклувальників (1294 дитини)). Враховуюче вищезазначене, потребують оновлення та доповнення механізми надання соціальних послуг та соціальної підтримки з урахуванням як потреб і особливостей дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (ВПО, залишилися на тимчасово окупованих територіях тощо) так і регіональних особливостей надавачів соціальних послуг.

За результатами моніторингу протягом травня-червня 2022 року було виявлено 254 дитини із 151 сімейної форми виховання, які перебували окремо від їхніх законних представників: 91 дитина (53 СФВ) перебували на території України, в основному в оздоровчих закладах; 22 дітей (6 СФВ) перебували на непідконтрольній/тимчасово окупованій території України з близькими родичами сім'ї, яка ними опікувалась; 141 дитина (92 СФВ) перебувала за кордоном, як правило у супроводі повнолітніх братів, сестер, родичів сімей, які опікуються цими дітьми. Експерти проекту спільно

із службами у справах дітей (ССД) вели облік таких випадків, вивчали рівень безпеки дитини та задоволення її потреб, підтримували контакти з дітьми та особами, які їх супроводжували, в разі потреби, якщо дитина перебувала в Україні – надавали відповідно до визначених потреб допомогу, сприяли возз'єднанню дітей із законними представниками у разі, якщо це безпечно та відповідає інтересам дитини; 29 дітей (5 сімейних форм виховання) повернулись до законних представників за місцем їхнього перебування. У липні 2022 року розпочалися процеси повернення сімейних форм виховання з-за кордону, як до місць постійного проживання так і на відносно безпечні території України (Дибайло, Кияниця, Тимошенко, Лаушник, Петушкова, Вовк, Терещенко, 2022, с. 11).

Згідно з даними моніторингового дослідження, місце перебування та стан безпеки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в закладах інституційного догляду та сімейних формах виховання за часів війни є такими (Дибайло, Кияниця, Тимошенко, Лаушник, Петушкова, Вовк, Терещенко, 2022, с. 12-18): 1) *на початок війни*, 24 лютого 2022 року, в Україні налічувалось 722 заклади інституційного догляду і виховання дітей 2 комунальної та приватної форми власності, в яких навчалось та виховувалось 104729 дітей (56658 дітей в цих закладах отримували тільки освітні послуги, щоденно повертаючись до своїх батьків, 48071 дитина перебувала в цих закладах цілодобово, з них 4584 дитини (9.5%) мали статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування); сімейний догляд та виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювали: 1320 дитячих будинків сімейного типу (9083 вихованці), 3049 прийомних сімей (5830 дітей); більше 48 тисяч дітей виховується в сім'ях опікунів та піклувальників, проте офіційні дані щодо кількості таких сімей наразі відсутні; тимчасовий сімейний догляд, виховання та реабілітацію дітей, які потрапили в складні життєві обставини, залишилися без батьківського піклування забезпечували 262 сім'ї патронатних вихователів, в яких перебувало 387 тимчасово влаштованих дітей»; 2) *станом на 01.07.2022 року* продовжували діяти 1320 ДБСТ та 3035 прийомних сімей (у сімейних формах виховання вихову-

ється 15072 дітей); збільшення чисельності дітей у цих сім'ях пов'язане значною мірою зі зростанням в умовах війни чисельності дітей, які залишилися без батьківського піклування, та їх тимчасовим влаштуванням в діючі ДБСТ та прийомні сім'ї; ідентифіковано місцезнаходження в період війни 33043 сімей опікунів/піклувальників, в яких виховуються 45314 дітей; 3) *чисельність дітей в сімейних формах виховання*, місцезнаходження яких ідентифіковано в процесі моніторингу у відсотковому вимірі розподіляється таким чином: більшість дітей 45314 (75%) виховуються в сім'ях опікунів/ піклувальників, 9268 (15%) дітей в ДБСТ; 5804 (9%) – у прийомних сім'ях, 351 (1%) дітей тимчасово перебувають в сім'ях патронатних вихователів. Отже, більшість дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування за часів війни перебувають під опікою чи піклуванням у сім'ях близьких чи родичів, які ними опікуються, тому важливим напрямом соціальної роботи є саме надання соціальної підтримки цій вразливій категорії з метою забезпечення належних умов для розвитку резиліентності сімейного середовища, що краще зможе створювати умови для розвитку та виховання зазначеної категорії дітей.

Аналіз Керівних вказівок з Включення дітей з інвалідністю до гуманітарної діяльності засвідчив, що міжнародним співтовариством напрацьовано дієві механізми соціальної допомоги та підтримки дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям, чи особам, які ними опікуються, що дозволяють фахівцям соціальної галузі ефективно надавати якісну недискримінаційну допомогу в умовах подолання незвичайній кризових ситуацій (стихійні лиха, катастрофи, війни тощо) (Керівні вказівки включення дітей з інвалідністю до гуманітарної діяльності, 2017). Важливими для навчання фахівців соціальної галузі в умовах війни є, на наш погляд, такі практичні поради (Керівні вказівки включення дітей з інвалідністю до гуманітарної діяльності, 2017, с.82-86): використання недискримінаційної термінології («дитина з інвалідністю» замість «Дитина-інвалід», «дівчинка з вадами зору» замість «сліпа дівчинка», «користувач крісла колісного» замість «прикутий до інвалідного візка», «діти без інвалідності» замість «нормальні діти», не використовувати акроніми тощо); звернення під час комунікації з дити-

ною з інвалідністю переважно, по-можливості, в першу чергу до самої дитини а не до осіб, її супроводжуючих; використання при комунікації з дітьми з вадами зору «методу годинника»; запитувати дозвіл на те, щоб торкатися крісла колісного чи інших допоміжних пристроїв; допомагати та підтримувати дітей і підлітків з інвалідністю у створенні книги, дошки або карток із зображеннями чи малюнками, що пов'язані з повсякденною діяльністю, відчуттями та предметами та допоможуть їм у повідомленнях про їхнє здоров'я та потреби; продукувати інформацію в різних форматах для більш зручного використання дітьми з інвалідністю (текстову з урахуванням особливостей сприйняття шрифтів, допоміжний вербальний супровід зорової інформації, використання жестової мови тощо).

Згідно з результатами другого аналітичного звіту, що висвітлює питання забезпечення прав дитини у закладах тимчасового влаштування дітей в період війни, «до початку війни, за даними Нацсоцслужби, діяло 125 закладів тимчасового влаштування дітей, в яких перебувало 3813 дітей, з яких 995 (26,1%) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Станом на грудень 2022 р. функціонувало 110 таких закладів, в яких перебувало 2967 дітей, із них 1221 дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування» (Кияниця, Вовк, Дибайло, Лаушник, Тимошенко, Чорна, 2022, с. 9-10). За результатами моніторингового дослідження експертами також визначено, що: 1) більшість закладів змінило своє місце перебування (23% з них вимушені були переміститися в більш безпечні регіони України, 41% евакуювалися за кордон, 13% закладів функціонують частково в Україні, частково за її межами); приміщення і будівлі 14 закладів частково чи повністю зруйновано; 2) в умовах повномасштабної війни, евакуації та переміщення закладів, вони значною мірою не виконують, або виконують не повною мірою свої основні завдання; 3) завдяки війні та її наслідків в закладах погіршилася робота, що направлена на реінтеграцію дітей; 4) в закладах критично не вистачає персоналу, здатного повноцінно забезпечувати комплексну роботу з дітьми; 5) персонал закладів потребує окремого навчання щодо захисту психічного здоров'я дітей від впливу війни; 6) постала

потреба в навчанні надання підтримки дітям, що постраждали внаслідок воєнних дій, перебували в окупації, втратили батьків чи одного з них; 7) війна вкрай негативно впливає на стан забезпечення прав дітей, які перебувають в закладах тимчасового влаштування через багато негативних наслідків (сповільнилась робота з влаштування дітей цієї цільової групи в сімейні форми виховання; встановлено ряд фактів, коли в результаті евакуації діти з сімейних груп були роз'єднані; значна частина дітей перебувають в закладах понад законодавчо визначені граничні терміни (70,3% дітей – понад 9 місяців), відповідно отримують негативний досвід пов'язаний з тривалою інституціалізацією; 20% евакуйованих за кордон дітей є дитиною-сиротою, чи дитиною, позбавленою батьківського піклування, а тому опинились у ситуації, коли практично неможливо реалізувати їхнє право на сім'ю; лише 29,5% дітей (від загальної чисельності евакуйованих за кордон) не втратили зв'язків з батьками); 8) не в усіх евакуйованих за кордон дітей вихованців переміщених закладів реалізовано в повній мірі право на освіту, особливо дітей дошкільного віку, та дітей шкільного віку, в яких; 9) потребує оновлення нормативно-правова база, що регулює роботу закладів тимчасового влаштування дітей, що пов'язано з роботою закладів в умовах воєнного стану; 10) робота закладів, засновниками яких є приватні організації (благодійні фонди, релігійні, громадські організації) потребує акредитації закладів та перегляду всіх нормативних документів; 11) потребують унормування процеси роботи з дітьми та взаємодії з суб'єктами соціального захисту дітей територіальних громад щодо реінтеграції дітей в сімейне середовище.

Згідно з даними персоніфікованого моніторингу справ вихованців будинків дитини за результатами аналітичного звіту «Діти і війна в Україні. Стан та потреби дітей, які перебувають в будинках дитини», що підготовлений експертами Партнерства «Кожній дитині» на виконання завдань проєкту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» станом на липень 2022 року в будинках дитини перебувало 2085 дітей, з них: 1553 дитини знаходяться в межах адміністративних територій України (щодо 5 дітей дані не надано), в т.ч. 468 (30%) дітей з інвалідністю; 767 (49,9%) дітей-сиріт

та дітей, позбавлених батьківського піклування, з них 363 дітей перебувають на обліку як такі, які можуть бути усиновленими» (Дибайло, Терещенко, Кияниця, Тимошенко, Лаушник, Чорна, 2022, с. 8).

Експертами від Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) і Центру Джерело в межах проєкту щодо об'єднання та підтримки організацій, які захищають права дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей, що реалізуються за підтримки Партнерства ООН із захисту прав людей з інвалідністю (UNPRPD), уряду Японії, уряду Німеччини через німецький державний банк розвитку KfW, підготовлено буклет-порадник для батьків «Як ефективно адвокатувати права дітей з інвалідністю в Україні», що містить інформацію стосовно чіткого плану та супровідної інформації для організації й проведення адвокаційної кампанії, порад стосовно взаємодії з різними суб'єктами під час адвокації, а також координації діяльності з прав захисту дітей (Як ефективно адвокатувати права дітей з інвалідністю в Україні, 2022).

Згідно з даними дослідження І. Єленєвої, П. Ждана, наслідки російської військової агресії проти України, на жовтень 2022 року є такими: «УКГС ООН в Україні оцінює кількість постраждалих людей, які потребують допомоги в 17,7 мільйонів, у тому числі понад 6 мільйона людей, які стали внутрішньо переміщеними особами, більшість із них перебувають наразі у західних регіонах України.... Згідно з оцінкою МОМ, 23% ВПО є людьми з інвалідністю. Крім того, Україна має найвищий рівень інституціоналізації дітей та дорослих з інвалідністю в Європі, і більшість із них зіткнулися з серйозними проблемами під час нещодавньої евакуації» (Єленєва, Ждан, 2022, с. 10). Дослідниками виявлено, що особливої гостроти набуло питання забезпечення житлом евакуйованих осіб з інвалідністю, які потребують особливого догляду та умов проживання, до якого в більшій мірі були не готовими під час евакуації представники приймаючих громад та суспільні сервіси. Окремі спеціалізовані центри для розміщення таких осіб було створено за ініціативи громадських організацій (м. Дніпро ГО «Центр соціальної адаптації людей з інвалідністю «Океан добра»; притулок для переселенців, створений штабом

гуманітарного реагування Львівської області тощо). Також аналіз дослідження показав, що за сприяння Мінцифри та Мінрегіону було створено сайт Прихисток [<https://prykhystok.gov.ua>] для пошуку приватного житла для внутрішньо переміщених осіб, на якому тільки у жовтні 2022 році за сприяння громадської спілки «Всеукраїнська громадська організація «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» та Урядової уповноваженої з прав осіб з інвалідністю Т. Баранцової з'явилася така функція. Аналіз приватних пропозицій житла для переміщених людей з інвалідністю на 10 жовтня 2022 року виявив 48 місць для проживання осіб з інвалідністю у різних регіонах» (Єленева, Ждан, 2022, с. 65). Аналіз результатів моніторингово дослідження також засвідчив певні труднощі та бар'єри, з якими зіткнулися люди з інвалідністю під час евакуації (Єленева, Ждан, 2022, с. 77): 51% вказали про страх попасти під обстріл; 47% не мали бажання залишати рідний дім; 34% респондентів вказували на фінансові труднощі (брак коштів); 26% мали труднощі в спілкуванні (чуючі люди не завжди бажають пояснювати письмово інформацію, потрібні субтитри, а вони не доступні) 26% – нестача інформації щодо можливостей виїзду; 16% – проблеми із транспортуванням, (11% не було пристосованого транспорту); 5% – не змогли дістати квитки на транспорт; 9% – не мали супроводу під час евакуації; 9% – стикнулися із упередженим ставленням; 4% зазначили, що їх не бажали брати до транспортного засобу.

Також, на основі узагальнення отриманих даних, експертами запропоновано для забезпечення доступу людей з інвалідністю безпечним і дієвим механізмом реагування на порушення їхніх прав та розгляду їхніх скарг на рівні з іншими під час надзвичайних станів долучати ДСНС та її структурні підрозділи на рівні територій до реагування на такі порушення та скарги (Єленева, Ждан, 2022, с. 79). Виявлені дослідниками бар'єри до евакуації осіб з інвалідністю згрупувано у три кластери: екологічні, сприйняттеві та інституційні, що дозволяє більш ефективно працювати над їхнім усуненням у подальшому саме за цими напрямками.

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведений аналіз наукової літератури, а також статистичних досліджень, які спрямовано на виявлення ефективності роботи

як державного так і громадського сектору, що забезпечують соціальний захист та соціальну підтримку дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, а також сімей з дітьми з інвалідністю, як одних із найбільш вразливих в умовах воєнного стану категорій клієнтів сфери соціальної допомоги дозволив виокремити такі висновки: 1) зібрано системну інформацію стосовно відповідності рівня надання соціальних послуг вищезазначеним категоріям клієнтів; 2) за допомогою організації низки моніторингових досліджень, що проведено в рамках міжнародних проєктів забезпечено виявлення кола нагальних соціальних потреб, які стосуються покращення умов надання якісних соціальних послуг для дітей з особливими потребами (діти-сироти; діти, що позбавлені батьківського піклування; діти з інвалідністю), задоволення яких є важливими як в умовах воєнного стану так і для подальшої повоєнної відбудови та ефективного входження України до Європейського простору (відсутність стигматизації, наявність сприятливої для маломобільних груп інфраструктури, деінституціоналізація системи опіки та піклування над дітьми з особливими потребами, сприяння розвитку сімейних форм виховання, розвиток активності батьків-вихователів, як активних суб'єктів адвокації прав дітей з особливими потребами тощо); 3) виокремлено дієві механізми надання соціальної підтримки та соціального захисту дітей з особливими потребами в умовах воєнного стану (зміни законодавства стосовно здійснення соціальної підтримки та соціального захисту дітей з особливими потребами та сімей, що їх виховують; використання електронних застосунків, що дозволяють ефективно надавати соціальні послуги сім'ям, які здійснюють опіку та піклування над дітьми з особливими потребами; здійснення адвокації батьками прав дітей з інвалідністю тощо).

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо визначення шляхів та розробку методичного забезпечення для підвищення ефективності роботи фахівців соціальної галузі, що надають соціальні послуги сім'ям та батькам-вихователям, які опікуються дітьми з особливими потребами, а також розробка доповнень до змісту підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з вищезазначеними категоріями клієнтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухів О. Статус дітей сиріт в Україні в умовах війни. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №13(25), 2022. С. 76-84. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%85%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 23.05.2023).
2. Бути поруч: Основи психологічної підтримки тим, хто працює з дітьми. *Дія. Освіта*. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/buty-poruch-kurs-z-osnov-psykholohichnoi-pidtrymky> (дата звернення: 20.05.2023).
3. Внутрішньо переміщені особи. *Веб-сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 20.05.2023).
4. Гончаренко О., Кобзар Т. Сучасний стан соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: Збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2022. С. 60-63.
5. Дибайло В. Д., Кияниця З. П., Тимошенко Н. В., Лаушник О. І., Петушкова Л. А., Вовк В. М., Терещенко А. В. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. Звіт №1. Київ: Представництво Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ МБО «Партнерство «Кожній дитині» 2022. 60 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf (дата звернення: 21.05.2023).
6. Дибайло В. Д., Терещенко А. В., Кияниця З. П., Тимошенко Н. В., Лаушник О. І., наук, Чорна О.В. Діти і війна в Україні. Стан та потреби дітей, які перебувають в будинках дитини. Звіт №3. Київ: Представництво Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ МБО «Партнерство «Кожній дитині». 2022. 56 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/33956/file/Children_and_war_UA.pdf (дата звернення: 22.05.2023).
7. Дитина не сама. Telegram-бот. URL: https://t.me/dytyna_ne_sama_bot. (дата звернення: 22.05.2023).
8. «Допомога. Веб-сайт. URL: <https://social.edoromoga.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2023).
9. Єленева Ілона, Ждан Павло. Швидка оцінка досвіду евакуації людей з інвалідністю в Україні внаслідок воєнних дій: Звіт з дослідження. ПРООН в Україні. 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-z-doslidzhennya-shvydka-otsinka-dosvidu-evakuatsiyi-lyudey-z-invalidnistyu-v-ukrayini-vnaslidok-voyennykh-diy-2022-roku> (дата звернення: 20.05.2023).
10. Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М., Лютий, В., Лях, Т., Пашко, Н., Соловійова, В., Сорокіна, О., Спіріна, Т., Сулицький, В., Удовенко, Ю., Чепенко, О., Чуйко, О., Швед, О., & Янковець, В. Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФОП Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.
11. Керівні вказівки включення дітей з інвалідністю до гуманітарної діяльності: Загальні вказівки. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). 2017. 98 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27106/file/disability_inclusive_humanitarian_action_UA.pdf. (дата звернення: 22.05.2023).
12. Кияниця З. П., Вовк В. М., Дибайло В. Д., Лаушник О. І., Тимошенко Н. В., Чорна О. В. Діти і війна в Україні. Про забезпечення прав дитини у закладах тимчасового влаштування дітей в період війни. Звіт 2. Київ: Представництво Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ МБО «Партнерство «Кожній дитині». 2022. 64 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/children-and-war-report-4> (дата звернення: 20.05.2023).
13. Лещук Галина, Галаган Іван. Дитяча бездоглядність у проблемному полі соціально-педагогічної роботи: фактори. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірн. наук. пр. за матеріалами XII Міжн. науково-практ. конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. С. 109-110.
14. Ломоносова Наталія, Бабич Катерина Соціальний захист і війна в Україні. *Аналітичний центр Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> (дата звернення: 20.05.2023).
15. Макар Л. М. Підготовка майбутнього соціального педагога до професійної діяльності з дітьми-сиротами в загальноосвітніх школах-інтернатах. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірн. наук. пр. за матеріалами XII Міжн. науково-практ. конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. С. 30-32.
16. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. (3), 61-68. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9> <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/690> (дата звернення: 22.05.2023).
17. Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ, 2011. 44 с.
18. Поляничко, А. О. Подолання соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.05 / ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2012. 20 с.
19. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.

20. Прихисток. Веб-сайт. URL: <https://prykhystok.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2023).
21. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення: Постанова кабінету Міністрів України. від 5 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
22. Прокопенко О. С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *International journal of innovative technologies in social science*. 2018. Vol. 2. June. P. 9–15.
23. Роєнко Сітлана Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип. 1(4), 2020. С. 40-49.
24. Сватенков О. В. Зміст поняття «захист прав дитини» у соціально-педагогічному контексті. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 18. С. 32–41. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=L INK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpkr_sp_2012_18_6 (дата звернення: 20.05.2023).
25. Смуш-Кулеша Моніка, Федорова Алла, Мойса Богдан Соціальні права в Україні під час війни: Звіт про оцінку потреб. Рада Європи. Грудень 2022. 64с. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (дата звернення: 21.05.2023).
26. Соціальний захист дітей, які постраждали через агресію рф: експерти U-LEAD надали роз'яснення. *Веб-сайт Партнерство задля відновлення та розвитку*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14897?page=2> (дата звернення: 20.05.2023).
27. Соціальні послуги: що це та як їх отримати? ЮНІСЕФ для кожної дитини. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/%D1%96stories/social-services> (дата звернення: 20.05.2023).
28. Усиновлення та тимчасове влаштування дітей в умовах воєнного стану. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/usynovlennya_PBD_A4.pdf. (дата звернення: 20.05.2023).
29. Федорченко Т. Профілактика дитячої бездоглядності та девіантної поведінки неповнолітніх в умовах превентивного виховного середовища школи соціальної реабілітації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2012. Вип. 16, книга 3. С. 279-288. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/285711/Fedorchenko.pdf> (дата звернення: 23.05.2023).
30. Як ефективно адвокатувати права дітей з інвалідністю в Україні. Порадник для батьків. Саб-кластер захисту дітей. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/32136/file/Unicef_advocacy_disabilities_UA.pdf (дата звернення: 23.05.2023).

REFERENCES:

1. Andrukhiv O. (2022) Status ditei syrit v Ukraini v umovakh viiny [The status of orphaned children in Ukraine during the war]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*. [Scientific and information bulletin of the King Danylo Halytskyi Ivano-Frankivsk University of Law]: Zhurnal. Serii Pravo. №13(25), Retrieved from <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%85%D1%96%D0%B2.pdf> [in Ukrainian].
2. Buty poruch: Osnovy psykholohichnoi pidtrymky tym, khto pratsiuie z ditmy (2022) [Be there: Basics of psychological support for those who work with children]. Diia. Osvita [Action. Education]. Retrieved from <https://osvita.diia.gov.ua/courses/buty-poruch-kurs-z-osnov-psykholohichnoi-pidtrymky> [in Ukrainian].
3. Vnutrishno peremishcheni osoby. Web-sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from (2023) <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> [in Ukrainian].
4. Honcharenko O., Kobzar T. (2022) Suchasnyi stan sotsialno-pravovoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [The current state of social and legal protection of orphans and children deprived of parental care]. *Sotsialna robota: vyklyky sohodennia* [Social work: today's challenges]: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / za zah. red. O. V. Soroky, S. M. Kalaur, H. V. Leshchuk. Ternopil : TNPU imeni V. Hnatiuka. S 60-63. [in Ukrainian].
5. Dybailo V. D., Kyianytsia Z. P., Tymoshenko N. V., Laushnyk O. I., Pietushkova L. A., Vovk V. M., Tereshchenko A. V. (2022) Dity i viina v Ukraini: pro stanovyshe ditei iz simeinykh form vykhovannia ta instytutitsiinykh zakladiv [Children and war in Ukraine: about the situation of children from family forms of upbringing and institutional institutions]. *Zvit №1*. Kyiv: Predstavnytstvo Dytiachoho fondu OON YuNISEF MBO «Partnerstvo «Kozhnii dytyni» 60 s. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf [in Ukrainian].
6. Dybailo V. D., Tereshchenko A. V., Kyianytsia Z. P., Tymoshenko N. V., Laushnyk O. I., Chorna O. V. (2022) Dity i viina v Ukraini. Stan ta potreby ditei, yaki perebuvaiut v budynkakh dytyny [Children and war in Ukraine. The condi-

tion and needs of children in foster homes]. Zvit №3. Kyiv: Predstavnytstvo Dytiachoho fondu OON YuNISEF MBO «Partnerstvo «Kozhnii dytyni». 56s. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/33956/file/Children_and_war_UA.pdf [in Ukrainian].

7. Dytyna ne sama [The child is not alone]. (2022) Telegram-bot. Retrieved from https://t.me/dytyna_ne_sama_bot [in Ukrainian].

8. ieDopomoha [There is help]. Veb-sait. URL:<https://social.edopomoga.gov.ua> [in Ukrainian].

9. Ielienieva Ilona, Zhdan Pavlo. (2022) Shvydka otsinka dosvidu evakuatsii liudei z invalidnistiu v Ukraini vnaslidok voiennykh dii [A quick assessment of the experience of evacuating people with disabilities in Ukraine as a result of hostilities]: Zvit z doslidzhennia. PROON v Ukraini. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-z-doslidzhennya-shvydka-otsinka-dosvidu-evakuatsiyi-lyudey-z-invalidnistyu-v-ukrayini-vnaslidok-voyennykh-diy-2022-roku> [in Ukrainian].

10. Zhuravel, T., Ivaniuk, I., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Pashko, N., Soloviova, V., ...& Yankovets, V. (2022). Profylaktyka destruktyvnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of destructive behavior of teenagers]. (T. Zhuravel & Yu. Udovenko, Red.). Vydavnytstvo FOP Buria O.D. Kyiv, 144 s. [in Ukrainian].

11. Kerivni vkazivky vkluchennia ditei z invalidnistiu do humanitarnoi diialnosti: Zahalni vkazivky (2017) [Guidelines for inclusion of children with disabilities in humanitarian activities: General guidelines]. Dytiachiy fond OON (YuNISEF). 98 s. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/27106/file/disability_inclusive_humanitarian_action_UA.pdf. [in Ukrainian].

12. Kyianytsia Z. P., Vovk V. M., Dybailo V. D., Laushnyk O. I., Tymoshenko N. V., Chorna O. V. (2022) Dity i viina v Ukraini. Pro zabezpechennia prav dytyny u zakladakh tymchasovoho vlashtuvannia ditei v period viiny [Children and war in Ukraine. On ensuring children's rights in institutions for temporary placement of children during the war.]. Zvit 2. Kyiv: Predstavnytstvo Dytiachoho fondu OON YuNISEF MBO «Partnerstvo «Kozhnii dytyni». 64s. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/documents/children-and-war-report-4> [in Ukrainian].

13. Leshchuk Halyna, Halahan Ivan. (2023) Dytiacha bezdohliadnist u problemnomu poli sotsialno-pedahohichnoi roboty: faktory [Child neglect in the problematic field of socio-pedagogical work: factors.]. Sotsialna robota: vyklyky sohodennia [Social work: today's challenges] : Zbirn. nauk. pr. za materialamy XII Mizhn. naukovoprakt. konferentsii / za zah. red. O. V. Soroky, S. M. Kalaur, H. V. Leshchuk. Ternopil : TNPU imeni V. Hnatiuka. S. 109-110. [in Ukrainian].

14. Lomonosova Nataliia, Babych Kateryna (2022) Sotsialnyi zakhyst i viina v Ukraini. Analychnyy tsentr Cedoss. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> [in Ukrainian].

15. Makar L. M. (2023) Pidhotovka maibutnoho sotsialnoho pedahoha do profesiinoi diialnosti z ditmy-syrotamy v zahalnoosvitnikh shkolakh-internatakh [Preparation of the future social pedagog for professional activities with orphans in boarding schools]. Sotsialna robota: vyklyky sohodennia [Social work: today's challenges] : Zbirn. nauk. pr. za materialamy XII Mizhn. naukovoprakt. konferentsii / za zah. red. O. V. Soroky, S. M. Kalaur, H. V. Leshchuk. Ternopil : TNPU imeni V. Hnatiuka. S.30-32. [in Ukrainian].

16. Mykoliuk S. (2022). Syrytstvo v Ukraini v umovakh viiny: sotsialna robota ta sotsialna dopomoha [Orphanage in Ukraine during the war: social work and social assistance]. Vvichlyvist. Humanitas [Politeness. Humanities], (3), 61–68. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9> <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/690> [in Ukrainian].

17. Petrochko Zh. V. (2011) Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoho zabezpechennia prav ditei, yaki opynylisia u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [Theory and practice of socio-pedagogical protection of the rights of children who find themselves in difficult life circumstances]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.05. Kyiv. 44 s. [in Ukrainian].

18. Polianycho, A. O. (2012) Podolannia sotsialnoi deprivatsii ditei-syrit v umovakh zahalnoosvitnoi shkoly-internatu [Overcoming the social deprivation of orphans in the conditions of a boarding school] : avtoref. dys ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / un-t im. Borysa Hrinchenka. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

19. Potopakhina O. M. (2008) Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Social protection of orphans and children deprived of parental care]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Odesa, 20 s. [in Ukrainian].

20. Prykhystok [shelter]. Web-sait. Retrieved from <https://prykhystok.gov.ua/> [in Ukrainian].

21. Pro realizatsiiu spilnoho z Mizhnarodnym nadzvychainym fondom dopomohy ditiam pry Orhanizatsii Obiednanykh Natsii (YuNISEF) proektu shchodo dodatkovykh zakhodiv sotsialnoi pidtrymky naibilsh vrazlyvykh katehori naselennia: Postanova kabinetu Ministriv Ukrainy (2022)/ Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

22. Prokopenko O. S. (2018) Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia v Ukraini [Social protection of orphans and children deprived of parental care in Ukraine]. International journal of innovative technologies in social science. Vol. 2. June. R. 9–15. [in Ukrainian].

23. Roienko Svitlana. Sotsialno-pravovyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya [Social and legal protection of orphans and children deprived of parental care]. Sotsialna robota ta sotsialna osvita [Social work and social education]. Vyp. 1(4), 2020. S. 40-49. [in Ukrainian].

24. Svatenkov O. V. (2012). Zmist poniattia «zakhyst prav dytyny» u sotsialno-pedahohichnomu konteksti [The content of the concept of "protection of children's rights" in the socio-pedagogical context]. Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka [Collection of scientific works of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyyi National University]. Serii: Sotsialno-pedahohichna. Vyp. 18. S. 32–41. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znpkp_sp_2012_18_6 [in Ukrainian].

25. Smush-Kulesha Monika, Fedorova Alla, Moisa Bohdan (2022). Sotsialni prava v Ukraini pid chas viiny: Zvit pro otsinku potreb [Social rights in Ukraine during the war: A needs assessment report]. Rada Yevropy. 64s. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> [in Ukrainian].

26. Sotsialnyi zakhyst ditei, yaki postrazhdaly cherez ahresiiu rf: eksperty U-LEAD nadaly roziasnennia. (2022) Web-sait Partnerstvo zadlia vidnovlennia ta rozvytku. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/14897?page=2> [in Ukrainian].

27. Sotsialni posluhy: shcho tse ta yak yikh otrymaty? IuNISEF dlia kozhnoi dytyny. (2022) Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/%D1%96stories/social-services> [in Ukrainian].

28. Usynovlennia ta tymchasove vlashtuvannia ditei v umovakh voiennoho stanu. (2022). Retrieved from https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/usynovlennya_PBD_A4.pdf. [in Ukrainian].

29. Fedorchenko T. (2012) Profilaktyka dytiachoi bezdohliadnosti ta deviantnoi povedinky nepovnoolitnikh v umovakh preventyvnoho vykhovnoho seredovyscha shkoly sotsialnoi reabilitatsii [Prevention of child neglect and deviant behavior of minors in the preventive educational environment of the school of social rehabilitation.]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth.]. Vyp. 16, knyha 3. S.279-288. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/2857/1/Fedorchenko.pdf> [in Ukrainian].

30. Iak efektyvno advokatuvaty prava ditei z invalidnistiu v Ukraini. Poradnyk dlia batkiv. Sab-klastery zakhystu ditei. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/32136/file/Unicef_advocacy_disabilities_UA.pdf [in Ukrainian].